

Mikuláš z Lyry o Pavlovi před Damaškem*

Jan Amos Dus

1. Úvod

Mikuláš z Lyry, proslulý vykladač Písma, se narodil asi roku 1270 v Lyře u Evreux (La-Neuve-Lyre) v Normandii. Studoval na pařížské univerzitě, kde také v letech 1308–1319 a znovu zřejmě od roku 1326 vyučoval teologii. Františkánský řád, do něhož vstoupil kolem roku 1300, ho mezitím povolal do správních funkcí: v letech 1319–1324 zastával úřad provinciála v pařížské a flanderské provincii, v letech 1324–1330 v burgundské provincii. Zemřel v Paříži roku 1349.¹

Postilla

Již z Mikulášova bakalářského působení se dochovala pojednání o vtělení Krista a o Židech. I v dalších letech se vyjadřoval k různým tématům; často polemizoval s židovskými názory, ale zabýval se i vnitřními problémy františkánského společenství (diskuse o chudobě). Sepsal 259 kázání.² Zásadní význam však má jeho *Postilla litteralis super totam Bibliam*, průběžný komentář ke všem biblickým spisům, sepsaný v letech 1322–1332. První díl je věnován knihám kanonickým, druhý knihám deuterokanonickým, z nichž vynechává pouze části knihy Ester; zato přibírá třetí knihu Ezdrášovu a modlitbu krále Menašeho.³

Moralitates

Zdůrazňuje-li Mikuláš v *Postille* doslovný („literární“) výklad Písma, nečiní tak proto, že by ostatní výklady příkře odmítal. Alegorické a tropologické

* Tato studie je rozšířenou verzí příspěvku pro mezioborový seminář doktorského studia na ETF UK, předneseného v r. 2005.

¹ Životopisné údaje vesměs přebírám z encyklopedií a pojednání: HOBERG, Kirchenlexikon IX (1895); SCHMIDT, Spiritualité XI (1982); REVENTLOW, Bibel-auslegung (1994); REINHARDT, LTK VII (1998); drobné nesrovnalosti zde ponechávám stranou.

² SCHMIDT, Spiritualité XI, 292 (s odkazem na: J. B. SCHNEYER, Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters, Bd. 4, Münster 1972, 338–357). Srv. REINHARDT, LTK VII, 858.

³ HOBERG, Kirchenlexikon IX, 324.

výklady shromáždil v dalším spise z roku 1339, nazvaném *Postilla moralia seu mystica* (bývá též nazýván *Moralitates*), který ovšem již nepokrývá celé Písmo: chybí Příslolí, Kazatel, Píseň a novozákonní epištoly.⁴

Přídavky Pavla z Burgosu

Asi o sto let později dospěl biskup Pavel z Burgosu k názoru, že Mikulášova *Postilla* neuvádí v dostatečné míře církevní otce, zejména Tomáše Akvinského.⁵ Proto v letech 1429–1431 sepsal 1100 „přídavků“ (*Additiones*). V úvodu ovšem vysvětluje, že nechtěl *Postillu* vylepšovat za každou cenu, ale jen doplnit tam

„ubi sanctorum doctrinas aliquatenus praetermissas aspexi. Nec fuit propositi mei curiose inquirere quod supplerem, sed libenter sine supplementis transivi, nisi ubi ipsa me supplementa vocarunt.“⁶

Žádné přídavky Pavel nevypracoval ke spisům: Rút, Ezdráš, Nehemiáš, Příslolí, Kazatel, Píseň, Třetí Ezdráš, Tóbijáš, Júdit, Bárúk, První a Druhá Makabejských, List Filemónovi, Třetí list Janův, List Judův.⁷

Repliky Matthiase Döringa

Po několika desetiletích se Mikulášova *Postilla* dočkala vášnivé obhajoby z pera Matthiase Döringa z Durynska, provinciála saských františkánů (zemřel roku 1469). Ve spise *Correctorium* Matthias shromáždil asi 400 odpovědí (*Replicae*) Pavlu z Burgosovi, které se vyznačují příkrým, až roztrpčeným tónem.⁸

Tradice

Mikuláš tedy nemohl být v řadě vykladačů Písma opomenut, ať již bylo jeho dílo přijímáno či odmítáno. To se projevuje i v bohaté rukopisné a prvotiskové tradici, v níž se biblické komentáře objevují společně. Mikulášovy spisy *Postilla* a *Moralitates* byly poprvé vydány v letech 1471–1472 v Římě, a to současně s *Přídavky Pavla z Burgosu* i s *Replikami Matthiase Döringa*; následovalo vydání štrasburské (1492, reprint Frankfurt 1971) a mnoho dalších;⁹ poslední, antverpské vydání je datováno rokem 1634;

⁴ HOBERG, Kirchenlexikon IX, 326.

⁵ REINHARDT, LTK VII, 858.

⁶ Citace podle: HOBERG, Kirchenlexikon IX, 325.

⁷ HOBERG, Kirchenlexikon IX, 325.

⁸ HOBERG, Kirchenlexikon IX, 326.

⁹ REINHARDT, LTK VII, 858.

na moderní kritické vydání čekáme dodnes.¹⁰ Od benátského vydání (1495) vychází Mikulášova Postilla společně s dalším známým exegetickým spisem *Glossa ordinaria* Anselma z Laonu ze 12. století. Mikulášova Postilla byla také přeložena do mnoha národních jazyků.¹¹

Úvody k Postille a Mikulášovy zásady

Z rozmanitých úvodů k Postille jen dva pocházejí od samotného Mikuláše: *Prologus primus de commendatione sacrae scripturae in generali* a *Prologus secundus de intentione auctoris et modo procedendi*.¹² První Prolog má formu zvanou *principium*; jednalo se patrně o slavnostní přednášku, jež bývala proslovena u příležitosti získání doktorského titulu. Přitom se obvykle zdůrazňovalo přednostní postavení Písma před světskými vědami a filosofií – ty se prý zabývají jen pozemským životem, zatímco Písmo vede k blaženému životu budoucímu. Mikuláš – tak jako jiní vykladači – ovšem navzdory těmto proklamacím čerpal i ze světských věd. Ve své přednášce se zabývá filosofickou otázkou možnosti poznání a vychází přitom z aristotelských základů, jež jsou prý „známy samy o sobě“; filosofové se prý mýlili teprve v otázce první příčiny; k poznání, že prvním hybatelem je Bůh, může člověka dovést teologie; pouze Písmo svaté může člověku prostředkovat dokonalé poznání Boha. Filosofové mohou Boha poznat, pokud vycházejí z vlastností, jež lze poznávat ze stvořených věcí.¹³

Až potud Mikuláš kráčí v stopách Tomáše Akvinského: cílem exegeze je rozumové a spekulativní *poznání* Boha. Dále však říká, že cílem onoho poznání je, „aby byl vykladač během vykládání či meditace přiveden k *lásce* k předmětu svého poznávání, tj. k Bohu“.¹⁴ Zde již za filosofickou pojmovostí prosvítá františkánský ideál.¹⁵

V Druhém Prologu k Postille Mikuláš navazuje na obraz knihy popsané uvnitř a zvenčí (Zjevení 5,1) a předkládá tradiční učení o čtyřech významech Písma: doslovný – mystický – tropologický (morální) – anagogický.¹⁶ Hodlá zkoumat a předkládat přesný význam slov; jen výjimečně se zabývá mystickým významem: *intendo circa litteralem sensum insistere*

¹⁰ REVENTLOW, *Bibelauslegung*, 260.

¹¹ REINHARDT, LTK VII, 858.

¹² MIGNE, *Patrologia Latina*, 113, 25–30; citace podle: REVENTLOW, *Bibelauslegung*, 261.

¹³ REVENTLOW, *Bibelauslegung*, 261.

¹⁴ Citace podle: REVENTLOW, *Bibelauslegung*, 262.

¹⁵ REVENTLOW, *Bibelauslegung*, 262.

¹⁶ REVENTLOW, *Bibelauslegung*, 262.

*et paucas valde et breves expositiones mysticas aliquando interponere licet raro.*¹⁷ Přenesené významy Písma předpokládají význam doslovný, tak jako stavba předpokládá pevné základy. Mystický výklad bez doslovného je tedy jako stavba bez základů. Nato Mikuláš upozorňuje na možné nedostatky biblického textu (chyby opisovačů, záměny podobných písmen, chyby v interpunkci, chyby v dělení veršů, přehlédnutí korektorů).¹⁸ Důsledná textová kritika je však Mikulášovi cizí; ke vzájemnému srovnávání textů přistupuje jen tam, kde ho k tomu vedou vlastní exegetické záměry,¹⁹ jindy pouze přebírá srovnání dvou textů od jiného vykladače.²⁰

Židovská exegeze a znalost biblických jazyků

Podobně jako Jeroným razí Mikuláš zásadu, že je třeba přihlížet k hebrejskému originálu tam, kde se od něj latinský překlad odchyluje. Jmenovitě se zmiňuje o „rabim Šalomounovi“ (Rašim, zemřel r. 1105), „předním z hebrejských doktorů“;²¹ dokonce býval neprávem považován za jeho otrockého žáka (*simius Salomonis*).²² Mikuláš ovšem nejednou vyjadřuje přesvědčení, že některá místa, na kterých se hovoří o Kristově božství a o jeho příchodu, byla v židovské exegezi zfalšována, a „doufal, že (s pomocí Rašihova glos) Židům snáze dokáže, že Starý zákon na mnoha místech odkazuje na Krista nebo církev, a to již v doslovném významu.“²³

Otázka, nakolik sám Mikuláš uměl hebrejsky, zůstává neodpovězena. Jedni se domnívají, že studoval na židovské škole a jeho znalost hebrejštiny byla „vynikající“;²⁴ dokonce býval považován za obráceného Žida.²⁵ Jiní se domnívají, že Mikuláš znal židovské prameny jen v latinských překladech.²⁶ Dokazují to jeho gramatické a lexikální poznámky a dále to, že

¹⁷ *Prologus secundus de intentione auctoris et modo procedendi*; citace podle: HOBERG, Kirchenlexikon IX, 322.

¹⁸ REVENTLOW, Bibelauslegung, 262.

¹⁹ HOBERG, Kirchenlexikon IX, 323, uvádí srovnání Ž 32 a Iz 4,2.

²⁰ HOBERG, Kirchenlexikon IX, 323, uvádí Jeronýmův výklad Ž 21,2 (MIGNE, Patrologia Latina 22, 577).

²¹ REVENTLOW, Bibelauslegung, 263.

²² SCHMIDT, Spiritualité XI, 291.

²³ REINHARDT, LTK VII, 858.

²⁴ SCHMIDT, Spiritualité XI, 291.

²⁵ Tuto domněnku vyvrací HOBERG, Kirchenlexikon IX, 321.

²⁶ HOBERG, Kirchenlexikon IX, 322, s odkazem na: MASCHKOWSKI, Raschis Einfluss auf Nicolaus von Lyra in der Auslegung des Exodus, in: ZAW 11 (1891), 268–316.

nezohledňuje hebrejský text tam, kde by se to dalo očekávat.²⁷ Jeho znalosti hebrejštiny kritizuje i Pavel z Burgosu ve svých *Přídavcích* k oběma Prologům: zdá se prý, že Mikuláš nezná hebrejštinu tak dobře, jako by ji znal od mládí, ale jako člověk, který se jí učil v dospělém věku.²⁸

Mikuláš sám ovšem nepředstírá dokonalou znalost hebrejštiny. Pokud se latinský a hebrejský text liší, vykládá Mikuláš nejprve latinský text sám o sobě, a potom teprve hebrejský. Neužívá tedy hebrejský text ke korektuře latinského.²⁹ Jak sám uvádí, v *Postille* „nic není z mé hlavy, ale všechno je výsledkem vedení a porad s lidmi, kteří znali hebrejštinu“.³⁰

Ani řecký jazyk Mikuláš neovládal.³¹ Dokazují to jeho etymologie řeckých slov (např. k Mt 23,5; J 7,2), a dále to, že zcela ignoruje řecký text při výkladu NZ. Ojedinelé narážky na Septuagintu a správné výklady řeckých slov (např. ke Gn 2,12; 3,7) převzal od jiných autorů.³²

Význam Postilly

Až do 16. století byla Mikulášova *Postilla* velmi vážená;³³ Michelangelo se jím nechal inspirovat při tvorbě fresek v Sixtinské kapli.³⁴ K přeceňování významu *Postilly* jistě přispěla obecně sdílená domněnka o Mikulášově znalosti hebrejštiny; z věcného hlediska Mikuláš ovšem v ničem nepřekonává své předchůdce, o nichž je známo, že hebrejsky neuměli (Rabanus Maurus, Walafried Strabo, Albert Veliký). Základní metodickou linii, tj. důraz na doslovný význam textu Mikuláš převzal od Tomáše Akvinského.³⁵

Mikulášův význam pro exegezi tkví v něčem jiném: nejen že přesně rozlišoval doslovný a mystický výklad Písma, ale také toto rozlišení v praxi důsledně provedl, a to v komentáři k celému Písmu. Vytvořil tím vlastně příručku, v níž bylo možné najít doslovný výklad k libovolnému textu Písma. K rozšíření *Postilly* přispěla i skutečnost, že se jednalo o první tištěný výklad celého Písma.³⁶

²⁷ HOBERG, *Kirchenlexikon* IX, 323, uvádí konkrétní místa.

²⁸ Podle: HOBERG, *Kirchenlexikon* IX, 323.

²⁹ HOBERG, *Kirchenlexikon* IX, 323.

³⁰ Citace podle: REVENTLOW, *Bibelauslegung*, 263.

³¹ LÖFFLER, *RGG* III, 2446.

³² HOBERG, *Kirchenlexikon* IX, 323.

³³ LÖFFLER, *RGG* III, 2446.

³⁴ SCHMIDT, *Spiritualité* XI, 291, s odkazem na: *Archivum franciscanum historicum* 56 (1963), 258–283.

³⁵ HOBERG, *Kirchenlexikon* IX, 324.

³⁶ HOBERG, *Kirchenlexikon* IX, 324.

Mikuláš a Luther

Alegorické výklady podle Luthera zatemňují jasné slovo Boží; proto není divu, že mu „doslovný“ Mikulášův komentář více vyhovoval.³⁷ Především při práci nad knihou Genesis čerpal Luther své znalosti rabínské exegeze z Mikulášovy Postilly.³⁸ Zdaleka se ovšem nejednalo o vztah naprosté závislosti, jak naznačuje „falešné a bláznivé“³⁹ soudobé rčení: *Si Lyra non lyrasset, Lutherus non saltasset*.⁴⁰ Jestliže Luther obširně Mikuláše cituje, neznamená to ještě, že by Mikuláš byl předchůdcem reformace; reformační teze se v jeho díle nenalézají.⁴¹

2. Ukázka Mikulášova komentáře

Levý sloupec obsahuje latinský text přepsaný ze starého tisku, nadepsaného *Postilla super actus apostolorum fratris Nicolai de Lyra*; na dalším listě se nachází rozsáhlejší titul společně s údaji o nakladateli: *Nicolaus de Lyra, Postilla super actus apostolorum, epistolas canonicales et Apokalypsim, Mantova, Paulus Johannis de Butzbach, 1480*. V současnosti je k dispozici ve fotokopii na internetové stránce <http://www.philological.bham.ac.uk/bibliography/n.html>, vystavené univerzitou v Birminghamu. Vzhledem k tomu, že jsem měl přístup pouze k této fotokopii a bližší údaje o tisku mi nejsou známy, neručím za diplomatickou přesnost níže uvedeného přepisu.

Komentovaný biblický text kladu do kurzivy, v poznámkách uvádím biblický odkaz a případné odchylky od edice Vulgáty: *Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem*, ed. R. Weber OSB aj., Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 31983. Pro přehlednost rozdělují text do většího počtu odstavců a opatřuji ho vlastními mezinadpisy v hranatých závorkách. Konec stránky originálu označuji symbolem ¶ (na fotokopii není zřetelná paginace).

Pravý sloupec obsahuje můj překlad Mikulášova komentáře do češtiny. Do kurzivy kladu text příslušných veršů podle Českého ekumenického překladu (Praha 1985), není-li uvedeno jinak.

³⁷ REVENTLOW, *Bibelauslegung*, 260.

³⁸ LÖFFLER, *RGG III*, 2446.

³⁹ LÖFFLER, *RGG III*, 2446.

⁴⁰ REINHARDT, *LTK VII*, 858.

⁴¹ SCHMIDT, *Spiritualité XI*, 291. Srv. HOBERG, *Kirchenlexikon IX*, 325.

Capitulus IX.

Paulus autem etc.¹ Praemissa predicatione Philippi hic consequenter describitur conversio Sauli, de quo mentio facta fuit breviter in principio precedentis capituli. Et dividitur in tres partes. quibus primo describitur eius conversio miraculosa, secundo conversi generatio gratiosa, ibi *Erat autem*.² Tertio regenerati predicatio virtuosa, ibi *Fuit autem et cetera*.³

¹ Sk 9,1: *Saulus autem*... Na fotokopii je první písmeno jména nezřetelné.

² Sk 9,10.

³ Sk 9,19b.

Kapitola IX.

*Pavel*¹ atd. Zde, po kázání Filipově,² pokračuje líčení Šavlova obrácení, o němž padla krátká zmínka v úvodu předchozí kapitoly.³ Líčení Šavlova obrácení se rozpadá do tří částí: v první se popisuje jeho zázračné obrácení,⁴ v druhé milostivé uzdravení obráceného (od slov *Byl pak*),⁵ ve třetí pak příkladné kázání uzdraveného (od slov *Byl pak*...)⁶

¹ Mikuláš užívá „Saulus“ i „Paulus“; lze-li z naší krátké ukázky vůbec odvodit nějaké pravidlo, zdá se, že „Pavel“ vstupuje na scénu v okamžiku, kdy vyjadřuje odhodlání podřídit se Kristově vůli (viz níže Mikulášův komentář k veršům [9,6b]; 9,7b; 22,9). Na ostatních místech komentáře zůstává – ve shodě s Vulgatou i řeckým originálem – „Saulus“; v překladu těchto míst preferuji starší českou podobu „Šavel“, která obohacuje vylíčení radikálního přerodu „Šavla v Pavla“ o další, fonetický rozměr.

² V osmé kapitole Skutků apoštolů vystupuje Filip několikrát: káže v městě Samaří (vv. 5–8), kde mezi jinými uvěří i kouzelník Šimon (vv. 12–13), křtí etiopského dvořana na cestě z Jeruzaléma do Gázy (vv. 26–39) a cestuje přes Azót do Cesareje (v. 40).

³ V úvodu osmé kapitoly Skutků se říká, že Šavel schvaloval zabití Štěpána a sám usiloval o zničení církve (vv. 1–3).

⁴ Srv. Sk 9,1–9.

⁵ Srv. Sk 9,10–19.

⁶ Srv. Sk 9,19–31.

[Conversio] *Conversus autem fuit in actu persequendi Christum et Christo ipsum claritate excessiva excecante corporaliter et ad terram prosternente et in voce sensibili eum vocante. propter quod hec conversio fuit miraculosa et eam solemnizat ecclesia. non sic autem conversio-nem aliorum sanctorum que fit tantum per invisibilem gratiam.*

[Persecutio] *Primo igitur ponitur persecutionis actus cum dicitur Saulus autem adhuc spirans⁴ id est ex vehementi spiritu ignem persecutionis in se et in aliis accendens contra ecclesiam minarum⁵ id est in verbis iniuriosis et cedis⁶ id est in verberibus et flagellis in discipulos Domini⁷ id est contra credentes in Christum, qui tunc dicebantur discipuli, quia nondum nominabantur christiani, ut habetur infra capitulo undecimo*

accessit ad principem sacerdotum⁸ non vocatus sed se ingerens voluntate nocendi inflammatus et petiit ab eo epistolas⁹ ut ex eius auctoritate magis posset fidelibus

[Obrácení] Šavel byl totiž obrácen, když pronásledoval Krista, a to tak, že Kristus ho tělesně oslepil nesmírnou září, nechal ho padnout na zem a oslovil ho hlasem, který byl slyšet. Bylo to tedy zázračné obrácení, a jako takové ho církev oslavuje. Obrácení jiných svatých totiž není takové, ale uskutečňuje se jen díky neviditelné milosti.

[Pronásledování] Nejprve tedy přichází na řadu pronásledování, když se praví: *Šavel ještě soptil⁷* tj. vzplanul v mocném náporu ducha – on i druzí – a horlivě pronásledoval církev, *hrozbami* tj. slovy bezpráví, *a proléváním krve*, tj. bitím a bičováním *proti učedníkům Páně*, tj. proti věřícím v Krista, jak se tenkrát učedníci nazývali; ještě se jim totiž neříkalo křesťané, jak stojí níže v jedenácté kapitole.⁸

Šel⁹ k veleknězi... Nikdo ho k němu nepozval, ale vnutil se sám, protože hořel touhou škodit. *...a vyžádal si od něho¹⁰ listy*, aby díky jeho autoritě mohl snáze škodit věřícím lidem v Damašku, a aby mohl věřící

⁴ Sk 9,1a: *inspirans*.

⁵ Sk 9,1a.

⁶ Sk 9,1a.

⁷ Sk 9,1a.

⁸ Sk 9,1b.

⁹ Sk 9,2a.

⁷ Překlad verše 9,1a vychází ze Žilko-va překladu. „Soptil“ odpovídá Mikulášovu komentáři, ale i řeckému originálu (ἐμπνέων) lépe nežli ČEP, v němž je verš 9,1a uhlazen: „Saul nepřestával vyhrožovat učedníkům Páně a chtěl je vyhladit.“

⁸ Srv. Sk 11,26.

⁹ Vypouštím doplněk ČEPu „proto“.

¹⁰ Vypouštím doplněk ČEPu „doporučující“.

nocere in Damascum ut ibi persequeretur credentes sicut fecerat in Hierusalem.

[Illustratio] Cetera patent usque ibi *et subito* ubi ponitur eius illustratio et prostratio, excecatio et vocatio cum dicitur *et subito circumfulsit eum lux de celo*¹⁰ sicut solet fieri in coruscatione et fulgure *et cadens in terram*¹¹ prae stupore et ammiratione *audivit vocem*¹² auditu corporis et mentis *Saule Saule*¹³ hec duplicatio fit ad magis movendum eius attentionem *quid me persequeris*¹⁴ in membris meis quae persequebatur Saulus et non Christum in propria persona qui sedebat ad dexteram gloriosus. Ideo

pronásledovat, tak jak to dělal v Jeruzalémě.¹¹

[Osvícení] A tak to jde dále, až po slova¹² *a náhle*, kde přichází na řadu jeho osvícení a pokoření, oslepení a povolání, když se praví: *zazářilo kolem něho náhle světlo z nebe*, jak tomu bývá, když se zablýskne a rozsvítí se obloha, *a padl na zem*, protože strnul úžasem, *a uslyšel hlas* – sluchem tělesným i duševním: *Šavle, Šavle*. Oslovení se opakuje proto, aby ještě více upoutalo jeho pozornost. *...proč mne pronásleduješ?* tj. proč mě pronásleduješ v mých údech – Šavel totiž pronásledoval Kristovy údy, nikoli samotného Krista v jeho osobě, protože ten seděl oslaven po pravici (Boží).¹³ A k tomu¹⁴ do-

¹⁰ Sk 9,3b.

¹¹ Sk 9,4a.

¹² Sk 9,4a.

¹³ Sk 9,4b.

¹⁴ Sk 9,4b.

¹⁵ Následující tři citace pocházejí z pasáže, jež se vyskytuje jen v některých rukopisech Vulgáty, autor ji však zjevně považuje za kanonickou – výrazem „subditur“ totiž uvádí i jiné nesporně kanonické verše. Celá pasáž zní: [Sk 9,5c] *durum est tibi contra stimulum calcitrare* [6a] *et tremens ac stupens dixit* [6b] *domine quid me vis facere* [6c] *et dominus ad eum surge...* Obě její části – výrok o bodci a Šavlova otázka – jsou překladem řeckých textových variant dochovaných v několika prameňech.

¹¹ Verš 9,2b Mikuláš necituje doslovně, ale parafrázuje – zjevně tedy není pro jeho výklad důležité, jakým způsobem chtěl Pavel věřící pronásledovat (totiž že hodlal zajmout muže i ženy a odvést je do Jeruzaléma). Namísto toho spěchá k výkladu zázračné události.

¹² Výrazem *cetera patent usque ibi* autor vyjadřuje úmysl nekomentovat doslovné znění určité pasáže; ve volnějším překladu: „další text, až po slova (...) je zřetelný i bez komentáře“.

¹³ Mikulášova otázka, jak může Šavel pronásledovat Krista, když ten sedí oslaven po pravici Boží, je projevem soudobých diskusí o Boží ubikvitě.

¹⁴ Autor vynechává Šavlovu otázku „kdo jsi, Pane?“ i Ježíšovu odpověď

subditur¹⁵ *Durum est tibi contra stimulum recalcitrare*¹⁶ id potenti-ori te incomparabiliter resistere.

Ideo subditur *et tremens ac stupens*¹⁷ de cognita Christi potestate quem ante non credebat in celo regnare sed magis ut falsum prophetam eum damnatum esse *Domine quid me uis facere*¹⁸ q[?] sic dicat: Ex nunc paratus sum tibi

dává: *Těžko je vzpírat se proti bodcům*,¹⁵ tj. nemůžeš se rovnat tomu, kdo je mocnější než ty, a nemůžeš mu odporovat.

A na to: *on pak se třásl a žasl*, poznal totiž Kristovu moc; vždyt předtím nevěřil, že Kristus kraluje v nebi, ale myslel, že je proklatý jako falešný prorok, (a pravil:) *Pane, co chceš, abych udělal?* Říká tím: Od této chvíle jsem připraven

„já jsem Ježíš (některé rukopisy přidávají: Nazaretský), kterého ty pronásleduješ“.

¹⁵ Výrok o bodci [5c] se nenachází v kanonickém textu, ale v několika řeckých rukopisech. Pronikl do nich patrně písařským nedopatřením z jiného textu ve Skutcích apoštolů, z Pavlovy obhajoby před králem Agrippou (Sk 26,1–23), kde Pavel sám vypráví o události u Damašku. Výrok je tam – stejně jako na našem místě – zařazen hned za „hebrejská“ slova „Šavle, Šavle, proč mě pronásleduješ?“ (srv. Sk 26,14), jeho smysl však vyplývá spíše z helénského, nežli hebrejského prostředí. Zařazením této eurípidovské narážky (Bakchantky, 794) do Pavlovy apologie Lukáš naznačil, že král Agrippa byl vzdělaný, kulturní člověk.

Na dalších dvou místech ve Skutcích apoštolů, kde se vypráví o Pavlově obrácení před Damaškem, však podobný kontext chybí, a výrok o bodcích by vyzníval nepatřičně; proto se také vyskytuje jen v některých rukopisech: (a) V Lukášově vyprávění (Sk 9,1–9) se prameny různí ohledně zařazení výroku: v jedněch (aa) je zařazen jako verš [4c] hned

¹⁶ [Sk 9,5c.] Řec. σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν. Κέντρα – v plurálu „bodce“ – překládá Vulgáta singulárem *stimulum*, „bodec“).

¹⁷ [Sk 9,6a.]

¹⁸ [Sk 9,6b.]

in omnibus obedire et dicetur tibi
quid te oporteat facere¹⁹ non statim

ve všem tě poslouchat. ...*a bude ti řečeno*,¹⁶ *co máš dělat*.¹⁷ Nedal mu tedy hned dokonalé poučení. Ne-

za výrok „Šavle, Šavle, proč mě pronásleduješ“, v druhých (ab) pak jako verš [5c] za slova „Já jsem Ježíš, kterého pronásleduješ“. (b) Snad ještě podivněji se výrok vyjímá v Pavlově řeči adresované zástupu nepřátelsky naladěných Židů v Jeruzalémě (Sk 22,3–11; zde jako verš [7c] za výrokem „Šavle, Šavle...“); ti by Eurípidovi asi nerozuměli nebo rozumět nechtěli, jak lze soudit z jejich zuřivého odporu k Pavlovu tvrzení, že Ježíš ho poslal k pohanům (srv. Sk 22,21–22).

Latinské rukopisy Skutků apoštolů (pakliže s touto textovou variantou vůbec počítají) vesměs řadí výrok o bodci nikoli za první Ježíšův výrok („Šavle, Šavle...“), ale až za druhý („Já jsem Ježíš...“). Na stejné místo, ovšem v textovém aparátu pod čarou, je výrok zařazen i v moderním vydání Vulgáty.

Jestliže Mikuláš z Lyry probírá výrok o bodci hned po prvním Ježíšovu výroku, je to nejspíše prostě proto, že Šavlově otázce „kdo jsi, Pane?“ ani Ježíšově odpovědi „já jsem Ježíš“ se vůbec nevěnuje. Jiná možná vysvětlení – např. že Mikuláš pracoval s řeckou verzí typu (aa) nebo s nějakou nedochovanou latinskou verzí stejného typu – jsou spekulativní a přinášejí více otázek než odpovědí.

¹⁶ Podle Žilkova překladu, oproti nepřesnému ČEPu „dozvíš se“.

¹⁷ Sk 9,6c. Vynechání Kristových slov: „Vstaň, jdi do města“ (9,6ab) působí abruptním dojmem.

¹⁹ Sk 9,7a.

perfecte eum docuit. Nam sicut in cognitione naturali fit processus de imperfecto ad perfectum, unde et pueri primo vocant omnes viros patres, et omnes feminas matres, postea distinguunt proprium patrem ab aliis viris, et matrem propriam ab aliis mulieribus. Ut dicitur primo physicorum, ita frequenter fit in cognitione supernaturali. Hoc tamen non provenit ex impotentia Dei, quia posset totum simul in uno instanti revelare.

*Stabant stupefacti audientes quidem vocem*²⁰ scilicet Pauli, non autem Christi ut habetur infra capitulo ungesimosecundo: *Et qui mecum erant lumen quidem viderunt vocem autem eius non audierunt qui loquebatur mecum.*²¹ Sed quia audierunt Paulum dicentem: *Quis es Domine, quid me vis facere,*²² et non videbant aliquam

boť tak jako přirozené poznávání postupuje od nedokonalého k dokonalému, i děti zpočátku oslovují všechny muže „otče“, a všechny ženy „matko“, a teprve později rozeznají vlastního otce od ostatních mužů, a vlastní matku od ostatních žen. A právě tak, jak se (od dětství) hovoří o věcech tělesných, bývá tomu i u nadpřirozeného poznávání. Takhle to ovšem neprobíhá proto, že by to Bůh jinak nedokázal; však on by mu mohl v jediné chvíli odhalit všechno najednou.

Zůstali stát a nebyli schopni slova; slyšeli sice hlas, tj. hlas Pavlův, ne Kristův, jak stojí níže v dvacáté druhé kapitole:¹⁸ *Moji průvodci viděli sice světlo, ale neslyšeli hlas toho, kdo ke mně mluvil.* To proto, že slyšeli Pavla, jak říká: „Kdo jsi Pane, co chceš, abych udělal,“ a přitom tam neviděli nikoho, na koho se s těmi slovy obracel, proto tam stáli a žasli.¹⁹

¹⁸ Zde autor poprvé výslovně odkazuje na další verzi vyprávění o události před Damaškem (Sk 22,3–11).

¹⁹ Autor vysvětluje, proč byli Šavlovi průvodci „užaslí“ – protože slyšeli mluvit Šavla, ale neslyšeli hlas, který mluvil k Šavlovi. Vykladač tedy nechává Písmo vykládat Písmem. Ve Sk 9 se neříká výslovně, čím hlas průvodci neslyšeli, zato se říká, že byli užaslí. Naopak ve Sk 22 se říká, že průvodci neslyšeli hlas Kristův, jen Šavlův, zato se neříká, že by byli užaslí (jen podle některých řeckých rkp. byli „vyděšení“).

²⁰ Sk 9,7b.

²¹ Sk 22,9.

²² Sk 9,5a [6b].

personam, cui dirigeret sermonem, ideo stabant stupefacti.

Cetera patent usque ibi et erat tribus diebus non videns²³ scilicet visu corporali. Videbat tamen mentali quia secundum doctores communiter in viso triduo fuit raptus usque ad tertium celum. Et habuit illam excellentem visionem que habetur secunda corinthi, duodecimo, quam exposuit ibidem diffuse. Et non manducavit neque bibit²⁴ sustentatus illa visione. Sicut et Moyses quadraginta diebus in monte.

A tak to jde dál až po slova:²⁰ *po tři dny neviděl*, tj. neviděl zrakem tělesným. Viděl však zrakem duševním, protože – podle souhlasného názoru učenců – právě v tomto vidění, které trvalo tři dny, byl uchvácen do třetího nebe. Tehdy měl onu skvělou vizi, o které se mluví v druhém listu Korintským, v dvanácté kapitole,²¹ a kterou obšírně líčí na témže místě.²² *Nic nejedl a nepil*, protože ono vidění ho posilovalo, tak jako Mojžíš vydržel na hoře čtyřicet dní.²³

²⁰ Autor nechává bez komentáře celý verš Sk 9,8 o tom, jak byl oslepený Pavel přiveden do Damašku.

²¹ Srv. 2K 12,2–4. Pavel hovoří o „člověku v Kristu, kteru byl před čtrnácti lety přenesen až do třetího nebe“ (2K 12,2) – není ovšem jisté, zda tím míní sám sebe. Kromě toho uvedena datace nemusí ukazovat právě k události před Damaškem. Za datum sepsání 2K totiž bývá považován rok 57, zatímco k obrácení před Damaškem došlo pravděpodobně počátkem 30. let.

²² Ne zcela přesné vyjádření. Pavel sice věnuje zprávě o přenesení do třetího nebe tři verše (2K 12,2–4), nejde však o „obšírné vylíčení“, spíše naopak: Pavlova zpráva je poznamenána úmyslnou neurčitostí (dvakrát připomíná: „zda v těle či mimo tělo, nevím“; slova zaslechnutá v ráji nelze podle něj vyslovit).

²³ K Mojžíšově čtyřicetidennímu pobytu na hoře a k půstu s ním spojenému srv. Ex 24,18; 34,28; Dt 9,9.18..

²³ Sk 9,9a.

²⁴ Sk 9,9b.

Literatura

1. Prameny

- DE LYRA, NICOLAUS, *Postilla super actus apostolorum, epistolas canonicas et Apokalypsimum*, Mantova: Paulus Johannes de Butzbach, 1480 (starý tisk zpřístupněný ve fotokopii na internetové adrese <http://www.philological.bham.ac.uk/bibliography/n.html>)
- NESTLE, EBERHARD, ALAND, KURT aj. (vyd.), *Novum Testamentum Graece*, Stuttgart: Deutsche Bibelstiftung, ²⁶1979
- WEBER, ROBERT aj. (vyd.), *Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, ³1983
- ŽILKA, FRANTIŠEK (přel.), *Nový zákon*, Praha: Jan Laichter, 1933
- Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona včetně deuterokanonických knih*, Praha: Česká biblická společnost, 1985 (zkratka: ČEP)

2. Sekundární literatura

- HOBERG, Nicolaus von Lyra (Lyranus), in: WETZER, WELTE (eds.), *Kirchenlexikon oder Encyclopädie der katholischen Theologie und ihrer Hilfswissenschaften*, 2. Aufl., IX, Freiburg i. B. 1895, sl. 321–329
- LÖFFLER, von Lyra, Nikolaus, in: *Religion in der Geschichte und Gegenwart*, III, 1912, sl. 2446
- REINHARDT, KLAUS, Nikolaus v. Lyra, in: *Lexikon für Theologie und Kirche*, VII, Freiburg etc. 1998, sl. 858n
- VON REVENTLOW, HENNING GRAF, *Von den Juden lernen: Nikolaus von Lyra*, in: TÝŽ, *Epochen der Bibelauslegung*, Bd. II: *Von der Spätantike bis zum ausgehenden Mittelalter*, München: C. H. Beck, 1994, str. 259–271
- SCHMIDT, CLÉMENT, Nicolas de Lyre, in: *Dictionnaire de Spiritualité*, XI, Paris 1982, sl. 291n